

PRATARTIS

Senieji nacionalinės praeities naratyvai nyksta. Vieną paskutinių jų apraiškų Lietuvoje stebėjome prieš dvidešimt metų, o šiandien, kai nebėra žinių monopolio ir radikaliai pasikeitė viešosios komunikacijos galimybės, jie praranda kadaise turėtą reikšmę. Jokia Lietuvos istorija nūdien nebus tokia paveiki, kokie buvo didieji lietuvių praeities pasakojimai XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. XIX a. nacionalinės praeities naratyvai formavo tautų tapatumą: bendra praeitis turėjo skatinti bendrus siekius dabartyje. Šiandien, regis, nacijos idėjos turinys nespėja kisti taip greitai, kaip kinta išsiferencijuodamos komunikacinės terpės, kuriose kiekvienas iš mūsų kasdien būname, ir šis procesas būdingas daugeliui Europos valstybių. Naujai peržiūrint verčių kriterijus, keliamas klausimas, kas iš tikro vienija žmones. Ar gali dabar, kai internetas teikia iš esmės neribotas informacijos sklaidos galimybes, o ši informacija idėjiniu požiūriu toli gražu nevienalytė, vienijančią funkciją atlikti bendros kilmės mitai ir negatyvūs „tautos priešų“ vaizdiniai?

Atrodo, kad daug didesnę reikšmę įgyja mažųjų bendruomenių gyvenamoji erdvė, *milieu*, kurioje tarpsta kasdienybė ir kurioje rutina vis dėlto dar neužgožė noro pažinti praeitį. Atskirų Lietuvos miestų, miestelių ir netgi kaimų praeitis per pastaruosius kelis dešimtmečius sulaukė tiek tyrinėtojų dėmesio, kiek nebuvo sulaukusi per visą ligtolinį laikotarpį. Išaugusi atida Klaipėdos praeičiai – jokia išimtis, netgi nepaisant to, kad dvasinio ryšio su Klaipėdos praeitimi, ypač ikikarine, nebėra. Istorikai Klaipėdoje stengiasi šį ryšį gaivinti – kurdami ne mitus, bet pateikdami faktus ir argumentus, kadangi tik jie įgalina atvirai žvelgti į praeitį, nesibodint diskusijų ir nuomonių įvairovės.

Iki pat XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigos Klaipėda neturėjo profesionalius istorikus telkiančio centro. 1969 m. įkurtas Paminklų konservavimo instituto Klaipėdos skyrius ir 1992 m. įsteigta pirmoji specializuota istorijos tyrimų institucija – Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras – akademinės Klaipėdos istoriografijos raidai suteikė didžiausių postūmių. Nuo 1993 m. Klaipėdos universiteto leidžiamas mokslinis periodinis leidinys *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* supažindina skaitytojus su naujausiais Klaipėdos miesto, krašto ir regioninės praeities tyrimais. Įvairiems, dažnai daug diskusijų ir kontroversijų keliantiems, Klaipėdos miesto ir krašto praeities klausimams jau buvo skirti II, IV, VIII, IX ir XI leidinio tomai.

Skaitytojų dėmesiui pateikiamas XVII tomas pasirodo penkioliktaisiais *Acta Historica* leidimo metais ir yra skiriamas ypatingai progai – miesto teisių suteikimo Klaipėdai 750-mečiui. Renginių, skirtų šiai sukakčiai, mieste nebuvo, kadangi Klaipėdos miestiečiai dar XIX a. buvo pasirinkę ir minėjo kitą savo gyvavimo atskaitos tašką – 1252 metus, kuomet Dangės žiotyse buvo nutarta statyti Klaipėdos pilį ir prie jos kurti miestą. Vis dėlto minėtą sukaktį Klaipėdos universiteto istorikų bendruomenė pažymėjo. Jos iniciatyva Klaipėdoje buvo surengta mokslinė konferencija ir parengtas šis, Skaitytojui pateikiamas, mokslinių straipsnių rinkinys. Abi iniciatyvas vienija ne siekis smulkiai išnagrinėti vieną problemą, o naujomis įžvalgomis ir nauja medžiaga duoti postūmį Klai-

pėdos istoriografijai. Jau daugiau kaip dešimtmetį Lietuvoje pastebimas perėjimas į kitą lygmenį, kuriame istorinio tyrimo objektu tampa tiek pati istoriografija, tiek ir mūsų praeities vaizdiniai, stereotipai ir įvaizdžiai. Tad tomo rengėjai ypač siekė straipsnių autorių diskusijų su senąja istoriografija, manydami, kad ne vien praeities tyrimams, bet ir mūsų suvokinių apie praeitį tyrimams skirtinas istorikų dėmesys.

Šio straipsnių rinkinio siejančioji gija yra naujo požiūrio į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį idėja, kuri buvo realizuota trejopai. Vienoje straipsnių grupėje (įvadinis Vasilijaus Safronovo tekstas, Dailės Masiliauskienės publikacija) analizuota tik tai, kas jau buvo žinoma tam tikrais klausimais istoriografijoje, tačiau pažymėtina, kad esamų žinių sisteminimas ir ateities tyrimų projektavimas yra pirmas reikšmingas žingsnis į priekį plėtojant naujas tiriamąsias koncepcijas. Ypač atkreiptinas dėmesys į, atrodytų, dar kol kas laiku pradėtus Klaipėdos krašto pokario naujakurių tematikos tyrimus, kuriuos D. Masiliauskienė pateikė savo straipsnyje. Remdamasi Lenkijos ir Rusijos istoriografijos atliktu įdirbiu tiriant pokario naujakurių buvusioje Rytų Prūsijoje situaciją, ji parodė, kokiomis kryptimis turėtų būti plėtojami analogiškų klausimų istoriografiniai tyrimai Lietuvoje. Dauguma į tomą patekusių straipsnių kai kuriuos ligšiolinės istoriografijos probleminius klausimus papildė nauja šaltinių bei faktine medžiaga ir, žinoma, iš jos panaudojimo kylančiomis naujomis išvalgomis. Čia pažymėtini Sandros Grigaravičiūtės ir Ingridos Jakubavičienės straipsniai, skirti konsulinio korpuso tarpukario Klaipėdoje analizei; Klaipėdos universiteto doktoranto Mindaugo Brazausko tekstas, skirtas senosios Klaipėdos pastatų tipų ir chronologijos aptarimui; šiai straipsnių grupei taip pat priskirtinas Juliaus Žuko tekstas, kuriame pasitelkiant klasikinės geopolitikos sąvokinį aparatą bandoma pažiūrėti į Klaipėdos klausimo reikšmę Lietuvai; Lino Tamulyno straipsnis, teikiantis daug naujos medžiagos pirmosios kraštotyrinės institucijos Klaipėdoje – Kraštotyros muziejaus – veiklai pažinti; Sauliaus Grybkausko tyrimas, analizuojantis pokario Klaipėdos pramonės plėtrą Klaipėdos ir Lietuvos SSR nomenklatūros interesų kontekstuose. Trečia straipsnių grupė pretenduoja į ligšiolinės istoriografijos bei praeities vaizdinių kritiką ir bando paaiškinti, kodėl anksčiau mes turėjome žinoti apie Klaipėdos praeitį tai, ką žinojome, ir kaip tie patys klausimai interpretuoti šiandien. V. Safronovas straipsnyje, analizuojančiame praeities panaudą įtvirtinant lietuviškąją tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje, tęsia Klaipėdos krašto identiteto ir kolektyvinės atminties problematikos tyrimus. Vyganto Vareikio straipsnyje, kuris šiame tome spausdinamas kaip įvadas į šaltinių publikaciją, pirmąsyk ligšiolinėje istoriografijoje atskleidžiama, kas buvo savanoriai, dalyvavę 1923 m. „sukilime“, ir kartu paneigiamas pradėjęs įsigalėti šių savanorių tapatinimas su Klaipėdos krašto lietuviais. Bendru Sauliaus Bartninko ir V. Safronovo straipsniu siekta peržiūrėti pronacistinių organizacijų, veikusių Klaipėdos krašte XX a. 4-ajame dešimtmetyje, vertinimus Lietuvos istoriografijoje. Du pirmieji šio *Acta Historica* tomo straipsniai turi atskirą kontekstą – tai duoklė menkai ištirtai, tačiau neabejotinai svarbiai Klaipėdos savivaldos 750 metų raidai. V. Safronovo tekste apžvelgiama Klaipėdos vietinio valdymo sistemos istorinių tyrimų būklė, atliepiamos istoriografinės problemos ir bandoma numatyti šios temos tyrimų ateities perspektyvas. Bene vienintelės viduramžių miestų teisių žinovės Lietuvoje Jolantos Karpavičienės straipsnis skirtas Liubeko teisių, kurių suteikimo Klaipėdai 750-metį ir minime šiame, funkcionavimo viduramžių Vidurio Rytų Europoje teisiniams kontekstams pristatyti.

Kai kurie šio tomo tekstai gali pasirodyti provokuojantys. Leidinio sudarytojai ir straipsnių autoriai viliasi sulaukti diskusijų bei komentarų, kadangi mokslas vystosi tik toje terpėje, kur kritika esti karalienės, o ne podukros vietoje.

Dr. Silva Pocyte, Vasilijus Safronovas

FOREWORD

The old narratives of the national past are disappearing. One of their prominent final manifestations in Lithuania was observed twenty years ago, whereas today, when no monopoly on knowledge is left and the opportunities of media have changed radically, they are losing their former importance. None of Lithuanian history today would be as suggestive as the great narratives about Lithuania's past were during the late 19th and early 20th century. In the 19th century, the narratives of the national past formed the identity of nations: the common past was to stimulate common aims in the present. Currently, the substance of the idea of nation, it would seem, fails to keep up with the changes of the differentiating milieu of communication that all of us are immersed in on a daily basis, and that process is typical of many European countries. The reconsideration of the criteria of values raises the question: what is the uniting force of the people? Is it possible nowadays, when the Internet provides basically unlimited opportunities for spreading information, moreover, information that is far from being homogeneous from the ideological point of view, that myths of common descent or negative images of the "enemies of nation" could perform the consolidating function?

It would seem that major importance is being increasingly more frequently attached to small communities, to the milieu we live, to the space where routine flourishes and where, however, the rut has not yet drowned the crave for the knowledge of the past. During the recent decades, the past of several Lithuanian cities, small towns, and villages received so much attention as never before. Increased attention to the past of Klaipėda is not an exception, even if the spiritual link with the said past, and especially with the pre-war Klaipėda, has been lost. Historians in Klaipėda are trying to restore the link – not by creating myths, but by presenting facts and arguments, as only those allow to look at the past openly, without any fear of the diversity of opinions and discussions.

Before the 60s, Klaipėda did not have a centre of professional historians. The local branch of the Institute for Monument Conservation, founded in 1969, and the first institution specialising in historical research, the Centre for History of Western Lithuania and Prussia at Klaipėda University, founded in 1992, provided the biggest impulse for the development of academic historiography in Klaipėda. Initiated in 1993, the scientific periodical of Klaipėda University *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* presents the latest research into the past of the city and the region of Klaipėda (the so-called Territory of Memel, or *Memelgebiet*). Different issues (frequently controversial and debatable) related to the past of Klaipėda city and region were discussed in Volumes 2, 4, 8, 9, and 11 of the periodical.

Today we are glad to present our readers with Volume 17 which is devoted to two special occasions – the 15th anniversary of *Acta Historica* and the 750th anniversary of granting Lübeck city rights to the city of Klaipėda. There were no specific events to commemorate the said jubilee in the

city, since as early as the 19th century the townspeople of Klaipėda had chosen to celebrate another event – the year 1252 – when the decision was taken to build a castle in the mouth of the Dange River and a city next to it. The community of the historians of Klaipėda University, however, marked the anniversary by a scientific conference and the present collection of articles. Both initiatives were linked not by the objective of a detailed study of one particular problem, but rather by a wish to stimulate the historiography in Klaipėda by proposing new approaches and new materials. For more than one decade, the transition to a new level has been observed in Lithuanian historiography. At that level, historiography itself becomes the subject of research, next to our images, stereotypes, and representations of the past. Therefore, a critical attitude towards the previous historiography was especially expected from the contributors, as historical attention should be paid not only to the exploration of the past, but also to the examination of the public images of the past.

The linking idea of the present volume is the idea of a new approach to the past of the city and region of Klaipėda. Three groups of articles representing different ways of implementation of the idea could be distinguished. The first group of articles (including the introductory text by Vasilijus Safronovas and the article by Daiva Masiliauskienė) analyse the materials already known to historiography; however, the systematization of the available information and the design of future research are to be regarded as the first significant step towards the development of new research conceptions. Special attention should be paid to the basics of the research into a subject that seems to be still topical, i.e. the issue of post-war new settlers in Klaipėda region presented in the article by D. Masiliauskienė. On the basis of the research into the situation of the post-war settlers in the territory of the former Eastern Prussia carried out in Polish and Russian historiography, D. Masiliauskienė indicates the directions for potential historiographical studies of analogous issues. The majority of articles included in the volume supplement some problematic issues of historiography with new historical sources and factual materials, as well as with resulting novel approaches. Among those, one will find the articles by Sandra Grigaravičiūtė and Ingrida Jakubavičienė devoted to the analysis of the consular corps of the interwar Klaipėda and the text of doctoral student of Klaipėda University Mindaugas Brazauskas on the types and chronology of the buildings of the old Klaipėda. There also belongs an article of Julius Žukas in which, with the help of the concepts of classical geopolitics, an attempt is made to analyse the significance of the issue of Klaipėda to Lithuania. The article of Linas Tamulynas presents new information on the activity of the first institution of regional studies in Klaipėda – its Regional Museum, while Saulius Grybkauskas analyses the development of industry in the post-war Klaipėda against the background of the interests of the local and Soviet Lithuanian nomenclature. The third group of articles criticise the former historiography and our images of the past and try to explain why we had to know what we knew about the past of Klaipėda and how the same issues are to be interpreted today. In his article devoted to the utilization of the past for the maintenance of Lithuanian identity orientation in the interwar Klaipėda, V. Safronovas continues the studies of the identity and collective memory of Klaipėda region. The article of Vygantas Vareikis, published in the present volume as an introduction to the source publication, has for the first time in Lithuanian historiography named the volunteers of the “uprisal” of 1923 (the annexation of Klaipėda region), and simultaneously put an end to the myth of identification of the said volunteers with the Lithuanians of Klaipėda region. The aim of the article by Saulius Bartninkas and V. Safronovas is to reconsider the assessment of the pro-Nazi organizations that functioned in Klaipėda region in the 1930s provided by Lithuanian historiography. The first two articles of the present volume of *Acta Historica* have their own context. They can

be seen as a tribute to the little researched, but undoubtedly important, 750 year-old-history of the development of self-governance in Klaipėda. The text by V. Safronovas reveals the present state of historical research into the system of local governance, reflects the historiographic problems, and attempts to identify the future prospects for the historical investigation of the issue. Finally, Jolanta Karpavičienė, almost the only expert on the medieval city rights in Lithuania, focuses on the legal contexts of the functioning of Lübeck city rights, granted to Klaipėda 750 years ago, in the medieval Central East Europe.

Some of the texts in the volume may seem provocative. However, both the editors and the contributors to the volume are open to criticism and comments, as science can only survive and develop in the space where criticism is welcome.

Dr. Silva Pocyte, Vasilijus Safronovas